

KRONOLOGIEN OMKRING DET NORRØNE LANDNAM PÅ GRØNLAND

Af *Finn Gad*

Den historiske beretning kan blandt meget andet være en skildring af et – mere eller mindre kompliceret – begivenhedsforløb. I kraft heraf spiller tidsbestemmelserne en rolle. Begivenhedernes konsekvens og indre sammenhæng kan i mange tilfælde alene belyses af, at de følger efter hinanden i tid. Dette gælder især den ældre historie, hvor kildematerialet er så karrigt. Til bedømmelse af forholdet årsag: virkning er tidsbestemmelsen umådelig vigtig. Samtidig tjener tidsbestemmelserne til at understøtte så „eksakt“ som muligt den systematiske gruppering, som vi mennesker tilsyneladende ikke kan være foruden, hvis vi da vil gøre os håb om at kunne huske, forstå og sammenholde de fakta, der spiller en rolle.

Det er af hensyn til Grønlands historiske udvikling vigtigt at få orden på det norrøne landnams kronologi. Der synes trods ihærdige studier i den såkaldte nordbotids historie at herske en vis usikkerhed over for den tidsmæssige placering af disse gamle begivenheder.

Denne usikkerhed beror på kildematerialets svævende karakter, dets i forhold til begivenhederne sene affattelse – de bevarede kilder stammer fra en tid, der ligger fra godt 100 år til godt 400 år efter de begivenheder, de fortæller om.

Ethvert kildemateriale er til enhver tid under vurdering, nemlig hver gang historieskriveren skal benytte sig af det. For det ældre materiales vedkommende gælder det, at også filologerne og linguisterne i anden sammenhæng end historikeren vurderer materialet. Der kan da ske en filologisk-historisk omvurdering af kildestoffet eller dele deraf, og dette kan – som i det foreliggende tilfælde – få betydning for historieskriverens vurdering af troværdigheden af de meddelelser, kilderne giver. Der er tilsyneladende sket en omvurdering af sagalitteraturen, og den er stadig under forskernes lup. Omvurderingen har kun i nogen grad givet sig udslag i en ændring af beskrivelsen af det norrøne landnam på Grønland og den nærmest følgende tid.

Det er således stadig vagt angivet, hvornår *Erik den Rødes* endelige landnam foregik. Samtlige kildesteder, der angiver, hvornår denne begivenhed skete, sætter landnamet til et bestemt antal år, før kristendommen blev lovtaget på Islands al-

ting. Kildestederne findes alle trykt, bl. a. i Grønlands historiske Mindesmærker (GHM) I, men den diskussion, som indleder hver kilde, er i dag på det nærmeste værdiløs. Citeret efter GHM I med sidetalshenvisning er kildestederne følgende:

1. *Islendingabók* (Are Frode) o. 1140:
„En þat vas, es haN toc byGva landiþ, XIII vetrom eþa XV fyrr en Cristni qvæme her a Island“ (GHM I, p. 170).
2. *Landnamabók* efter 1200:
„þat var XV vetrum fyrr enn kristni var lögtekin á Íslandi“ (GHM I, p. 178).
3. *Erik den Rødes saga* (Flatøbogen) o. 1390:
„þat var XV vetrum fyrr enn kristni var lögtekin á Íslandi“ (GHM I, p. 206).
4. *Eyrbyggja saga* (før 1240):
„En þat var fjortan vetrum fyri kristni lögtekna á Íslandi.“ (GMH I, p. 610, alle håndskrifter på nær ét har ellers XIII vintre, hvordan så det kan forklares).

Disse fire kildesteder veksler altså tilsyneladende mellem 14 og 15 år før år 1000, da kristendommen blev lovtaget på Islands alting. En ren „flertalsafgørelse“ kan ikke komme på tale. Man må forsøge på ved en nærmere vurdering af de forskellige kilder at finde ud af, hvilken kilde man vil kunne følge. Flatøbogen, hvis tradition i en anden forbindelse synes bedre end andres, kan man i denne forbindelse lade ude af betragtning, eftersom en tidsangivelse netop på grund af den sene affattelsestid for håndskriftet kan bero på en afskrivning eller rettelse. Det drejer sig iøvrigt her om den del af Flatøbogen, som kaldes þátr Eireks rauða, hvis tekst ikke er god (jvnf. nedenfor). *Eyrbyggja saga* (nr. 4), der i hvert fald er skrevet før 1240, muligvis før 1200, standser med *Snorre Godes* død 1031, hvilket vil sige, at denne saga rummer en tradition, der ligger relativt nær ved begivenhederne i tid. Denne sags pålidelighed i andre henseender er fastslået¹.

Den ældste kilde, *Islendingabók* (nr. 1), siger tilsyneladende upræcist 14 eller 15 vintre før 1000. *Landnamabók* (nr. 2) er sikker på 15 vintre. Senere håndskrifter af de nævnte kilder har vekslende tal op til 16, ja 18 vintre før 1000.

Muligheden for at få problemet belyst fra anden side er til stede. *Olav Trygvassons saga* i munken *Gunlaug Leifssons* affattelse siger:

„þá er XIII vetr voru liðnir frá því er Eiríkr rauði fór at byggja Grænaland —“ (GHM II, p. 222).

— rejste *Leif Eriksson* fra Grønland til Norge for at besøge kong *Olav* og blev omvendt til kristendommen. Sommeren efter sendte kongen ham tilbage; men samtidig sendte han *Gizur* og *Hjalte* til Island, og den sommer blev kristendommen ved-

taget på altinget der. Dette må altså være sket i år 1000 om sommeren. *Leif*, der har opholdt sig hos kong *Olav Trygvasson* en vinter, må være kommet til Norge 999 om sommeren eller tidligt på efteråret². Den samme beretning findes med lidt andre ord hos *Snorre Sturlason* i *Heimskringla* fra o. 1220–25³. 14 vintre fra vinteren 998/999 giver vinteren 985/986.

Følger man *Islendingabók* på samme måde tilbage „14 eller 15“ vintre før sommeren 1000, får man sommeren 986 eller 985. *Eyrbyggja saga* siger 14 vintre før, altså 986.

Tælleteknikken rummer et problem: skal man regne begge år med, hvad man gør i romersk datering og således også til en vis grad i middelalderens latinitet, eller skal man kun regne det ene med? – *Islendingabóks* tilsyneladende usikkerhed kan fortolkes derhen, at forfatteren lader læseren (eller tilhøreren) vælge, hvordan han nu vil regne. Hvis der menes sommeren, efter at der er gået 14 eller 15 vintre, giver tilbagetællingen, begge vintre medregnet, med 14 sommeren 987 og med 15 sommeren 986⁴. Dette sted kan også fortolkes således: i sommeren 1000, er vinteren 1000 gået. Tæller man så 14 vintre tilbage – altså med vinteren 1000 til og med den 14. vinter, når man til, at vinteren 986/87 er den 14. vinter, 985/86 den 15. vinter. *Erik den Rødes* landnam foregår så i sommeren 986. *Leifs* ankomst til Norge før vinteren 999/1000, d. v. s. da den 14. sommer fra 986 var gået. Den 15. sommer, sommeren 1000, rejste jo *Leif* tilbage til Grønland.

De islandske annaler, der synes at være forfattede i 1300- og 1400-tallet, nævner alle 986 som landnamsåret. *Are Frodes* datering af kristendommens lovtagning på Island anses for at være rigtig. Der er derfor al god grund til at stole på ham også med hensyn til andre dateringer. Hans angivelse af to tal kunne tyde på usikkerhed; men den kan dog forstås på en anden måde end den rent umiddelbare. Man talte i vintre, ikke i somre. Det fremgår af al tradition og således også af *Landnamabók*, at *Eriks* landnam foregik om sommeren. Dette har naturligvis *Are Frode* også vidst, men det var unødvendigt at angive det, for enhver vidste, at man kun nødtvunget begav sig ud på havene omkring Island ved vintertide, ihvertfald nødt på langfart, og absolut ikke med landnam for øje. Han kan have tænkt: 14 eller 15 vintre – som man nu vil tælle – i hvert tilfælde sommeren mellem den 14. og den 15. vinter, altså 986. Der er også en anden mulighed. De fleste kildesteder beretter enslydende, at *Erik* opholdt sig en vinter på Island efter at være vendt tilbage fra rekognosceringsrejsen i forbindelse med den fredløshedsdom, han var ikendt. Denne færd må han være kommet tilbage fra sommeren, før han rejste ud til det endelige landnam. Han havde ganske simpelt for meget at gøre, inden han kunne rejse ud igen. Tidsangivelsen kan da fortolkes som henvisende til hele tidsrummet fra sommeren 985 til og med sommeren 986. Alt peger da hen på året 986 for det endelige landnam.

Erik den Rødes saga (þátr) efter Flatøbogen understreger indirekte dette årstal. Det er bemærkelsesværdigt at den saga, som går under navnet „Thorfinn Karlsefnis saga“ (GHM I, p. 352 ff.) i fortællingen om *Erik den Rødes* landnam⁵ har næsten verbaloverensstemmelse med den såkaldte þátr Eireks rauða i Flatøbogen (GHM I, p. 204 ff.). Det menes da også, at disse to „sagastumper“ er en og samme saga i to forskellige redaktioner eller afskrifter, hvoraf den ene har beholdt *Eriks* navn, den anden har fået *Thorfinn Karlsefnis*. I denne specielle forbindelse, der behandles her, standser Thorfinn Karlsefnis saga før tidsangivelsen. Uoverensstemmelsen mellem de to sagastykker er imidlertid på andre punkter sigende.

Erik blev på grund af stridighederne med *Thorgestr* på Breiðabolstað idømt fjórbaugegarðr på Thorsnes ting, d. v. s. tre fulde års landsforvisning. Han rejste straks ud til Grønland. Tæller man vintre og somre op efter Erik den Rødes saga (Flatøbogen)⁶ får man

1. sommer + 1. vinter + 2. sommer + 2. vinter + 3. sommer = 2 år.

Dette stemmer ikke overens med „Thorfinn Karlsefnis saga“, der ganske rigtigt har 3 somre og 3 vintre, og først den 4. sommer rejste Erik tilbage til Island. Pudsig nok har det bedste håndskrift, AM. 557 4°: — — ok var hinn þriðja ok fjórða vetr i Eiriksey — —. En eptir um sumarit fór hann til Íslands o. s. v.“⁷, en usikkerhed, der er parallel til *Are Frodes* „14 eller 15 vintre“.

Har Flatøbogens afskriver regnet og indkalkuleret sin fejl, og har traditionen været usikker, kommer 15 + 1 + 2 vintre til at føre tilbage til sommeren 982 svarende til, at 14 + 1 + 3 vintre fra år 1000 fører til sommeren 982.

Efter dette må man så formentlig sætte *Erik den Rødes* landsforvisning til 982, landnamet til 986, Leifs rejse til Norge til 999.

Spørgsmålet, om *Leif* på tilbagevejen opdagede Vinland, er tilsyneladende heller ikke så sikkert. Som før sagt synes Flatøbogen efter filologiens mening at have traditionen bedst bevaret i den mest troværdige, folkelige form. I dette håndskrift fortælles både i den del, der kaldes *þátr Eireks rauða*, og den påfølgende *Grænlendingaþátr* om *Bjarni Herjulfsson*. Han var med skib i Norge, medens faderen *Herjulf Barðarson* drog til Grønland sammen med *Erik den Røde* og tog land på Herjulfsnæs. *Bjarni* vendte tilbage fra Norge til Island. Da han hørte, at faderen var taget med *Erik* til Grønland, fulgte han efter, kom i stormvejr og blev drevet vestpå, hvor man øjnede land. Det var bevokset med skov, og der var små høje. *Bjarni* anså ikke dette for Grønland og satte kursen væk derfra for sydvestlig medvind, og de nåede et andet land med høje fjelde og is. Heller ikke dette passede til *Bjarnis* forestillinger om Grønland, og de vendte atter bagstavnen til landet for sydvestlig vind. Endelig nåede de Herjulfsnæs, hvor *Bjarni* blev, til faderen døde og et stykke tid derefter⁸.

Grœnlendingaþáttur, der menes at være nedskrevet i sin ældste form i de nærmeste tiår efter 1201, anses for at bære 1100-tals-traditionen om vinlandsrejserne (med visse slaraffenlandsdrømmerier af folkelig karakter⁹). Den begynder netop med *Bjarni Herjulfssons* anden rejse til Norge, denne gang for at besøge *Erik Jarl*. Det kan tidligst være sket i året 1000, *Olav Tryggvassons* dødsår, mener sagaerne. Umidledbart efter kongens død tog *Erik Jarl* og hans broder herredømmet i en del af Norge, nemlig Trøndelagen og Vestlandene, som skibene ude fra Atlanterhavsøerne kom til. *Bjarni* opholdt sig en vinter hos *Erik Jarl*, og han må således være taget hjem til Grønland i 1001.

Han var blevet noget til spot i Norge over, at han havde ladet de fjerne lande, han havde set, ligge uundersøgte hen. Da *Bjarni* vendte tilbage til Herjulfsnæs, blev *Leif* af den megen tale om opdagelsesrejsen interesseret og beredte sig til udlandsfærd. Herpå følger beretningen om *Leifs* Vinlandsfærd. Den kan tidligst være foregået i 1002, selvom sagaen intet siger om, hvor lang tid efter *Bjarnis* hjemkomst det skete¹⁰.

Efter Grœnlendingaþáttur var han borte i et år, altså til 1003. *Erik den Røde* var da stadig i live. Samme år rejste *Thorvald Eriksson* ud, døde i Vinland, og året efter, altså 1005, vendte hans skibsmandskab hjem til Grønland. Da var *Erik den Røde* død¹¹. *Thorsteinn Eriksson* rejste så ud for at hente sin broders lig, men måtte opgive, landede i Vesterbygden¹², hvor han døde sammen med flere andre. Ligene blev efter *Thorsteins* ønske ført til Bráttahlíð året efter, altså 1006, hvor de blev begravet, sandsynligvis ved Thjóðhildes kirke, som blev fundet med kirkegård og begravelser i 1961.

I året 1006 var *Thorfinn Karlsefni* kommet til Grønland. Han friede til *Thorsteins* enke, *Guðrið*, i vinteren 1006/07, og brylluppet blev holdt. Samme sommer tog de på Vinlandsfærd. De var ude i 2 år og vendte således hjem 1009, hvis da grundlaget for denne tidsfølge kan holde¹³.

Derefter rejste *Freydis*, *Eriks* frilledatter, ud med *Helge* og *Finboge*, hvilket så må blive 1010, idet vinteren 1009/10 synes at være tilbragt med megen drøftelse af rejserne. *Freydis* var borte et år og vendte tilbage, efter mordet på *Helge* og *Finboge* og hans folk, i 1011. Da var *Thorfinn Karlsefni* rejst til Norge¹⁴.

Grœnlendingaþáttur deler vinlandsrejserne i 5 rejser samt *Thorsteins* mislykkede. Den såkaldte „*Thorfinn Karlsefnis* saga“ har som nævnt intet om *Bjarni*, men tillægger helt *Leif Eriksson* opdagelsen af Vinland på tilbagevejen fra *Olav Tryggvasson* år 1000¹⁵. Beretningen er meget kort: *Erik den Røde* i egen person og *Thorstein* foretog en mislykket rejse 1001. 1002 ægtede *Thorstein Guðrið Thorbjørnsdatter*, og de rejste til Vesterbygden, hvor *Thorstein* døde om vinteren. Året efter (1003) blev han og hans døde fæller begravet ved Bráttahlíð. Samme år skulle så

Thorfinn Karlsefni være kommet til Grønland, ægtede 1004 *Guðrið* og foretog umiddelbart derefter sin vinlandsfærd. *Thorvald Eriksson* og *Freydis, Eriks* frilledatter, og hendes mand var med. Her varede færden 3 år, altså til 1007, hvor de kom hjem om sommeren. Andensommeren efter, altså 1009, forlod *Thorfinn* og *Guðrið* Grønland. – De to beretninger er ganske uforenelige og ender i Grønland tilsyneladende med to års forskel – uden at tiden dog angives med tal eller sættes i forhold til kendte samtidige begivenheder.

Problemet om, hvilken beretning man skal følge, er ikke til at løse ved eksakte midler; men i en skildring af tiden kan man ikke blande dem sammen. Man må vælge.

Den såkaldte „*Thorfinn Karlsefnis saga*“ findes dels i *Hauksbók* fra begyndelsen af 1300-tallet, dels i *Skálholtsbók* fra o. 1400. Det menes, at den sidste følger forlægget bedst, og den kalder sagaen *Eriks saga rauða*. Sammenligning med den del af samme saga, der findes i *Flatøbogen*, falder ud til *Skálholtsbóks* fordel.

Dette forringer imidlertid ikke værdien af *Flatøbogens* *Grœnlendingaþáttur*, som altså synes at være traditionen nærmere end *Eiríks saga rauða*. *Grœnlendingaþáttur* virker langt mere umiddelbar og jævnt fortalt, end den tilsyneladende litterært bearbejdede *Eiríkssaga*. Det synes da rimeligere at følge den kronologi, og dermed den sammenhæng i begivenhedsfølgen, der kan læses ud af den mere umiddelbare tekst med præg af den ældste tradition, end at bygge begivenhedsfølgen op på de stærkt bearbejdede, indbyrdes afvigende tekster.

Sat op i en liste bliver årstalsfølgen således:

- 982 Erik den Røde landsforvises.
- 982–85 Erik den Røde rekognoscerer på Grønland.
- 985–86 Erik den Røde vender tilbage til Island.
- 986 Erik den Røde tager endeligt land på Grønland.
Bjarni Herjulfssons rejse Norge - Island - Amerika - Herjulfsnæs.
- 999 Leif Eriksson rejser til Olav Tryggvasson.
- 1000 Leif Eriksson vender døbt hjem.
- 1000/01 Bjarni Herjulfsson i Norge hos Erik Jarl.
- 1002/03 Leif Erikssons vinlandsfærd.
- 1003/05 Thorvald Erikssons vinlandsfærd og død. Erik den Rødes død.
- 1005 Thorstein Erikssons mislykkede rejse og død.
- 1006 Thorstein Erikssons lig føres fra Vesterbygden og han begravnes ved Brátahlið. Thorfinn Karlsefni kommer til Grønland.
- 1006/07 Thorfinn Karlsefni ægter Guðrið.
- 1007/09 Thorfinn Karlsefni på vinlandsfærd.
- 1010 Freydis, Eriks frilledatter, Helge og Finboge på vinlandsfærd.
- 1011 Freydis vender tilbage. Torfinn Karlsefni er rejst til Norge.

På denne måde er der presset den kronologi ud af kildematerialet, som det formentlig kan bære. Den medfører, at det så ikke mere er *Leifr hinn Hæpni* (den Hellige, Lykkerige, Lykkelige eller Raske), der opdagede Amerika først, men derimod *Bjarni Herjulfsson*. Selvom forholdet må være sådan, når Grønlendingaþáttur skal følges, bliver der dog så meget og væsentligt tilbage af *Leifs* glorie, at han beholder æren for at være den første europæer, der overvintrede der – på New Foundland efter, hvad vi nu må regne med¹⁶ og altså i året 1002. Det er, når alt kommer til alt, en mere bevidst og planlagt opdagelsesrejse, *Leif* foretager, en færd ledet af en moden mand, hvilket også skildringen giver én indtrykket af. Laurbærrene om *Leifs* pande synes langt fra at visne derved, snarere får de en kraftigere glans.

Man kan nu mene, at der er gået forbløffende mange år, fra 986 til 1002, siden *Bjarni Herjulfsson* tilfældigvis kom til Amerikas nordlige Atlanterhavs-kyst. Det er utænkeligt, at der ikke i de mellemliggende år skulle være talt om denne hændelse. Han praler jo af den rejse, tilsyneladende med lidet held, i Norge i løbet af vinteren 1000/01. Hvorfor *Leif* først får tanker om rejsen vakt i 1001, kan man kun gisne om, men gisningerne lyder ikke usandsynlige.

Bjarni var antagelig en hel del ældre end *Leif*. Han var allerede rejsevant før 986. Hver anden vinter var han hos faderen, mens han endnu boede på Island, hver anden vinter var han udenlands.¹⁷ Man kan vel heller ikke se bort fra, at *Leif* var søn af en stor og yderst aktiv fader, som vel nok har været ikke så lidt hidsig, men også kunne gå og ruge endda i flere år over et eller andet, som var ham imod. Under alle omstændigheder var *Erik* ikke en mand man modsagde. Man kan tænke sig, at sønnerne skulle tage sig voldsomt sammen, før de vovede at bede ham om noget. Sent bliver Erikssønnerne frigjorte, øjensynlig først da *Erik* blev mærket af årene. Forøvrigt var der nok at tage sig af på Brattahlíð.

Endelig kan det også hænge sådan sammen, at *Leif* og hans brødre gerne ville have været ud før, men ikke har kunnet på grund af mangel på havgående skibe. Efter Grønlendingaþáttur købte *Leif* skib af *Bjarni*, da denne er vendt hjem fra Herjulfnæs 1001.¹⁸

Bjarni Herjulfsson – ja, hvad gjorde han, da han tilfældigvis havnede ved disse kyster? – Han vendte stavnen bort fra dem. Ikke var han gjort af stof, hvoraf stor-dåd skabes.

NOTER

¹ Se Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder IV, spalte 104.

² Der er hel verbaloverensstemmelse med beretningen om *Leifs* rejse i Erik den Rødes saga (GHM I, p. 206): »Þá er fjórtan vetr voru liðnir frá því er Eirekr – « o. s. v. *Gunlaug Leifssons* saga om kong *Olav Trygvasson* stammer fra begyndelsen af 1200-tallet.

³ GHM II, p. 230

- ⁴ Dette kan måske forklare de 13 vintre i de senere håndskrifter af Eyrbyggja. jvf. ovenfor side 90.
- ⁵ GHM I, p. 360 f.
- ⁶ GHM I, p. 204 f.
- ⁷ GHM I, p. 362.
- ⁸ GHM I, p. 208 ff.
- ⁹ *Leif Løberg*: Norrøne Amerikaferders utstrekning, Norsk hist. tidsskr. nr. 1 1962, p. 233.
- ¹⁰ GHM I, p. 214: »Bjarni – – fór út til Grønlands um sumarit eptir. Var nú mikil umræða um landaleitan. Leifr – – fór á fund Bjarna Herjúlfssonar – –« etc. Teoretisk kan *Leif* godt være rejst samme sommer; men i betragtning af, hvor lang tid det tog at komme fra Norge til Grønland på den tid, er det sandsynligst, at vinteren er forløbet, inden *Leif* tager af sted.
- ¹¹ GHM I, p. 230. Bemærkningen om, at *Erik* døde »fyrir kristni« kan betyde, at kristendommen ikke var almindelig anerkendt. *Tjøðhilde* måtte som bekendt skjule sin kirke for *Eriks* udsigt.
- ¹² GHM I, p. 232, i Lysufjorden, hvorfor *Helge Ingstad* i »Landet under leidarstjernen«, Oslo 1959, p. 266, tænker sig, at det er på Sandnæs-gården, han døde.
- ¹³ GHM I, p. 238.
- ¹⁴ GHM I, p. 246 ff.
- ¹⁵ GHM I, p. 386 ff.
- ¹⁶ *Jørgen Meldgaard*: »Fra Brattahlid til Vinland«, Naturens Verden 1961, p. 380 ff.
- ¹⁷ GHM I, p. 208.
- ¹⁸ GHM I, p. 214.